

ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (242 π.Χ.)
ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΓΟΝΑΤΑ
ΣΤΗ ΝΟΤΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Τα δημοσιευμένα* ψηφίσματα του Ασκληπιείου της Κω, από τους R. Herzog και G. Klaffenbach στα 1952, επιτρέπουν να διαφανεί το πλέγμα σχέσεων ανάμεσα στο νησί και τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο κατά την ελληνιστική περίοδο¹. Ανάμεσά τους συναντούμε και τα γνωστά ψηφίσματα των τεσσάρων μακεδονικών πόλεων (Κασσάνδρειας, Πέλλας, Αμφίπολης και Φιλίππων) του έτους 242 π.Χ., που αφορούν την αναγνώριση της ασυλίας του Ασκληπιείου της Κω². Τις μακεδονικές πόλεις επισκέφθηκαν Κώοι πρέσβεις το έτος αυτό, ενώ την ίδια εποχή η Κως στέλνει για τον ίδιο σκοπό πρεσβείες και αλλού, όχι μόνο

* Το παρόν αποτελεί το κείμενο ανακοίνωσης που έγινε στο πλαίσιο του Γ' Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα «Οι επιγραφές της Μακεδονίας» (Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 1993). Η δημοσίευσή του στον τόμο των Πρακτικών του Συνεδρίου δεν κατέστη δυνατή για λόγους ανεξάρτητους από τη θέλησή μου. Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον καθ. Ιωάννη Τουλουμάκο για την επιστημονική και ηθική υποστήριξη κατά τη σύνταξη του παρόντος άρθρου. Ιδιαίτερα χρήσιμες στάθηκαν οι συζητήσεις με τους φίλους επιγραφικούς Μ.-Η. Ζάχου-Κοντογιάννη και Α. Κοντογιάννη, καθώς και με τους κ. Ι. Τουράτσουλο, Έφορο Αρχαιοτήτων στο Νομισματικό Μουσείο Αθηνών, και Μ. Χατζόπουλο, Διευθυντή του Κ.Ε.Ρ.Α., οι οποίοι με τις υποδείξεις τους φώτισαν ορισμένες πτυχές του θέματος. Στην καλή τους διάθεση οφείλω πολλά.

1. R. Herzog - G. Klaffenbach, *Asylieurkunden aus Kos* [Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften], Berlin 1952.

2. R. Herzog - G. Klaffenbach, ό.π., 15-19, αρ. 6 και 7. Βλ. και H. Bengtson, «Randbemerkungen zu den koischen Asylieurkunden», *Historia* 3 (1954/5) 456-463· F. W. Walbank, *Philip V*, σ. 7, σημ. 2, και P. Collart, *Philippe, ville de Macédoine*, Paris 1937, σ. 181-2. Τα ψηφίσματα αυτά εντάσσονται χρονολογικά στο έτος 242 με βάση εσωτερικά κριτήρια. Βλ. R. Herzog - G. Klaffenbach, ό.π., αρ. 6, στ. 19: βασιλεύοντος Ἀντιγόνου ἔτους ἐνός καί τεσσαρακοστοῦ. Πρβ. και τα σχόλια των εκδοτών στη σ. 17, όπου υποστηρίζεται ότι η χρονολόγηση των επιγραφών θεωρείται ασφαλής με δεδομένη την αναφορά στο 41ο έτος της βασιλείας του Αντιγόνου Γονατά. Ως εναρκτήριο έτος ορίζεται το 283/2, κατά το οποίο ο Αντίγονος Γονατάς, προσέλαβε τον τίτλο του βασιλέως και όχι το 276/5, οπότε και έγινε η ανάρρησή του στον θρόνο της Μακεδονίας. Με την άποψη αυτή των Herzog και Klaffenbach συντάσσονται όλοι οι ερευνητές. Βλ. σχετ. H. Bengtson, *Historia* 3, 456· J.-L. Robert, *BE* 1953, 152· A. Giovannini, «Les statut des cités de Macédoine sous des Antigonides», *Αρχαία Μακεδονία*, 2, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 466· F. Papazoglou, «Sur l'organisation de la Macédoine des Antigonides» *Αρχαία Μακεδονία*, 3, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 202· ib., *Les villes de Macédoine à l'époque romaine* [BCH Suppl. 16], Paris 1988, σ. 43· M. Errington, *Geschichte Makedoniens*, München 1986, σ. 150· N. G. L. Hammond, *A History of Macedonia*, 3, Oxford 1988, App. 2, σ. 583· ib., *The Macedonian State*, Oxford 1989, σ. 386.

στην κυρίως Ελλάδα (π.χ. στο Ομόλιον, στη Θήβα, στα Μέγαρα) αλλά και στη Θράκη (Αίνος), όπως και στην Κάτω Ιταλία (Ελέα). Αναμφίβολα, η υπόθεση της αναγνώρισης της ασυλίας του Ασκληπιείου της Κω έπαιρνε μ' αυτόν τον τρόπο πανελλήνιο χαρακτήρα. Βέβαια, η Κω ενδιαφερόταν και για τους δικούς της (οικονομικούς κυρίως) λόγους για τα ψηφίσματα της ασυλίας, πράγμα με το οποίο δεν μπορούμε να ασχοληθούμε εδώ. Τα ψηφίσματα των τεσσάρων μακεδονικών πόλεων λαμβάνονται από τα πολιτειακά τους όργανα, δηλ. τη βουλή ή την εκκλησία του δήμου, ακόμη και στην Πέλλα, όπου εδρεύει ο Μακεδόνας μονάρχης³. Σαφέστατα δηλώνεται όμως σε όλα η βούληση του βασιλιά. Η πρόταση είναι δὲ καὶ τὸ ἱερὸν ἄσυλον, καθάπερ καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀντίγονος προαιρεῖται (ἢ κατὰ τὴν τοῦ βασιλέως βούλησιν), που απαντά σε τρία από τα ψηφίσματα (εκτός από το ψήφισμα της Πέλλας), είναι αρκετά ενδεικτική. Το γεγονός συνδέεται άμεσα με την άσκηση της πολιτικής του Μακεδόνα βασιλιά στη Ν. Ελλάδα και γενικότερα τον ελληνικό κόσμο. Αυτή η πολιτική απέβλεπε στη σύμφιξη των σχέσεων με τους νότιους Έλληνες τόσο κυρίως στο πολιτικό επίπεδο όσο και στο πολιτιστικό.

Χαρακτηριστικό δείγμα αυτής της πολιτικής του Αντιγόνου Γονατά αποτελεί η κοπή νομισμάτων στα οποία έχουμε την απεικόνιση του θεού Πανός, ως προσάτη θεού του Μακεδόνα βασιλιά, αλλά και της αρχαϊστικής μορφής της θεάς Αθηνάς⁴. Ενδεχομένως ο συσχετισμός με τον Πάνα να μην είναι συμπτωματικός. Υπάρχει μια αναφορά στον Ηρόδοτο για τη βοήθεια που προσέφερε ο θεός στους Αθηναίους κατά τη μάχη του Μαραθώνα⁵. Δεν θα μας απασχολήσει

3. R. Herzog - G. Klaffenbach, *ό.π.*, αρ. 7, στ. 1 κ.ε.: *Πελλαίων. | ἐφ' ἱερέως Ἀσκληπιοδώρου, Γορπιαίου· ἐπεὶ παραγενόμενος ἐκ Κω ἀρχιθέωρος Ἀριστόλοχος Ζμῆνδρωνος καὶ θεωρὸς Μαχαρεὺς Ἀράτου τὴν τε οἰκειότητα ἀνευώσαντο τὴν ὑπάρχουσαν Κώοις πρὸς Μακεδόνας καὶ τὴν εὐνοϊαν ἀπελογίζοντο, ἦν ἔχουσα τυγχάνει ἡ πόλις ἢ Κῶων πρὸς τὸν βασιλέα | Ἀντίγονον καὶ πρὸς Πελλαίους καὶ τὴν λοιπὴν χώραν τὴν Μακεδόνων καὶ ἐπηγγέλοσαν τὰ Ἀσκληπίεια τὰ γενόμενα παρ' αὐτοῖς καὶ τοὺς ἀγῶνας | τοὺς ἐν τῇ πανηγύρει ἐσομένους καὶ τὴν ἐξεχειρίαν, ἤξίουσιν δὲ καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ τὸ ἐν Κω ἄσυλον εἶναι, ἔδοξε τῇ πόλει*

4. Η κοπή νομισμάτων από τον Αντίγονο Γονατά με τη μορφή του Πανός συσχετίστηκε από αρκετούς ερευνητές με τη νίκη του στη Λυσιμάχεια το 277 (βλ. σχετ. I. L. Merker, «The Silver Coinage of Antigonos Gonatas and Antigonos Dason», *ANSMN* 9 (1960) 39-52 (ιδ. σ. 50), και E. L. Brown, «Antigonos surnamed Gonatas», W. Bowersock, W. Burkert και M. C. J. Putnam (εκδ.), *Arktouros. Hellenic Studies Presented to B. M. W. Knox*, Berlin-New York 1979, σσ. 303-306). Αντίθετα, ο G. Nachtergaele, *Les Galates en Grèce et les Sôteria de Delphes*, Bruxelles 1977, σσ. 177-9, ο R. W. Mathisen, «Antigonos Gonatas and the Silver Coinages of Macedonia c. 280-270 B.C.», *ANSMN* 26 (1981) 110-113 και ο C. F. Leon, «Antigonos Gonatas Rediscovered», *AncW* 20 (1989) 21, σημ. 4, υποστηρίζουν ότι τα δύο γεγονότα δεν συνδέονται μεταξύ τους. Ειδικότερα οι Mathisen και Leon συνέδεσαν την κοπή των συγκεκριμένων νομισμάτων με τη νίκη του Αντιγόνου Γονατά επί του Πύρρου το 272. Ωστόσο, εάν λάβει κανείς υπόψη του την απήχηση που είχε στην ελληνική κοινή γνώμη η νίκη στη Λυσιμάχεια, καθώς και την πολιτική του Αντιγόνου Γονατά στη Ν. Ελλάδα (βλ. παρακάτω), θεωρείται πιθανότερη η σύνδεση του προσάτη θεού του Μακεδόνα βασιλιά με τη σωτηρία των Ελλήνων.

5. Ηρόδ. 6. 105-106.

στο σημείο αυτό η αξιοπιστία της πληροφορίας του Ηροδότου. Η πολιτική του Αντιγόνου Γονατά απέναντι στους Έλληνες της Ν. Ελλάδας καθώς και η διάδοση του μύθου επιτρέπουν την υπόθεση ότι η κοπή των νομισμάτων στόχο είχε να παραλληλίσει την απόκρουση των Γαλατών και τη σωτηρία του Ελληνισμού από τον Μακεδόνα βασιλιά με τη μάχη του Μαραθώνα. Ωστόσο, η αποσπασματική εικόνα δεν καθιστά ασφαλείς τις υποθέσεις για την σύνδεση των δύο γεγονότων.

Ύστερα από τη νίκη του Αντιγόνου Γονατά κατά των Γαλατών έχουμε μια ασφαλώς θετική εικόνα γι' αυτόν στη Ν. Ελλάδα. Την εικόνα αυτή την παρουσιάζει ένας οπαδός του Αντιγόνου Γονατά, ο Αθηναίος Ηράκλειτος Αθμονεύς, γιος του Ασκληπιάδη, ο οποίος μετά το τέλος του Χρεμωνιδείου πολέμου διορίστηκε αρχηγός των μακεδονικών δυνάμεων στην Αττική⁶. Το αθηναϊκό τιμητικό ψήφισμα που συντάσσεται προς τιμήν του το έτος 274 π.Χ. αναφέρει ότι ο Ηράκλειτος αναθέτει στον ναό της Αθηνάς Νίκης *ύπομνήματα* στα οποία εξιστορούνταν οι αγώνες του Μακεδόνα βασιλιά για τη «σωτηρία των Ελλήνων», υπονοώντας προφανώς τη νίκη του κατά των Γαλατών στη Λυσιμάχεια στα 277 π.Χ.⁷.

6. Όπως μας πληροφορεί το κείμενο της αττικής επιγραφής IG II/III² 1225, 1 κ.ε. (χρονολογημένης στο 250 π.Χ.): *ἐπειδὴ Ἡράκλειτος Ἀσκληπιάδου Ἀθμονεύς πρότερόν τε παρά τῶν βασιλεῖ Ἀντιγ(ό)νωι τεταγμένος διετέλει λέγων καὶ πράττων ὑπὲρ τοῦ δήμου τῶν Σαλαμινίων ὅσα ὑπελάμβανεν συμφέρειν καὶ τοῖς ἰδίαι Σαλαμινίων ἀφικνουμένοις πρὸς τὸν ἰ βασιλέα συμφιλοτιμούμενο(ι)ς εἰς τὸ μηθεὸς τῶν δυνατῶ[ν] ἀπράκτους γενόμενους ἀπιέναι, καὶ νῦν καθεστηκώς ὑπὸ τ[ο]ῦ βασιλέως στρατηγὸς ἐπὶ τοῦ Πει(ι)ραιέως καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἰ ταττομένων μετὰ τοῦ Πειραιέως. Για τη χρονολόγηση βλ. M. Holleaux, *Études d'épigraphie et d'histoire grecques*, 1, Paris 1968, 375, καὶ F. G. Maier, *Griechische Mauerbauinschriften*, 1, *Texte und Kommentare* [Vestigia 1], Heidelberg 1959, σσ. 112-114, αρ. 24. Για τη δράση του Ηρακλείτου βλ. J. Sundwall, *RE* 8.1 (1912), s.v. «Herakleitos», 504, αρ. 7· P. Schoch, *RE Suppl.* 4 (1924), s.v. «Herakleitos», 730, αρ. 7· A. Heuss, *Stadt und Herrscher des Hellenismus* [Klio Beiheft (N.F.) 26], Leipzig 1937, σσ. 63-64· C. Habicht, *Untersuchungen zur politischen Geschichte Athens im 3. Jahrhundert v. Chr.* [Vestigia 30], München 1979, σ. 71, σημ. 18 καὶ του ἰδίου *Studien zur Geschichte Athens in hellenistischer Zeit* [Hypomnemata 73], Göttingen 1982, σ. 51, σημ. 44· F. W. Walbank, *Macedonia*, 3, Oxford 1988, σ. 302, σημ. 3.*

7. IG II/III², 677, 3 κ.ε.: *ἀνατίθησιν τῇ Ἀθηνᾶ τῇ [Νίκη γραφ] ἄς ἐχούσας ὑπομνήματα τῶν [τῶ βασιλεῖ] πεπραγμένων πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας. Ωστόσο, η ἀποκατάσταση του στίχου 4 προκάλεσε το ενδιαφέρον των ερευνητῶν. Ο W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, Oxford 1913 (ανατ. 1969), σ. 218, καὶ ο P. Schoch, *RE Suppl.* 4 (1924), s.v. «Herakleitos», 730, αρ. 7, υποστήριξαν ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ γραπτὲς στήλες με ἀναπαραστάσεις ἀπὸ τὴ μάχη στὴ Λυσιμάχεια. Πρώτος ο N. M. Κοντολέων («Zu den literarischen ἀναγραφαί». *Akte des IV. Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik*, Wien 1964, 196-7) υποστήριξε ὅτι ἡ συμπλήρωση *γραφ] ἄς* παρουσιάζει ὀρισμένα προβλήματα καὶ ὅτι πιο σωστὴ θὰ ἦταν ἡ συμπλήρωση *στήλ] ἄς*, με τὸ ἐπιχείρημα ὅτι «ὑπομνήματα heißt nur "Kommentarii", schriftliches Zeugnis» καὶ ὅτι «στήλας ἐχούσας ὑπομνήματα läßt sich unvoreingenommen verstehen als "Stelen mit aufgezzeichneten Berichten über die Taten des Königs gegen die Barbaren"». Τὴν ἀπόψη αὐτὴ ἀποδέχθηκαν καὶ οἱ περισσότεροι ερευνητῆς. Βλ. J. καὶ L. Robert, *BE* 1965, 142· C. Habicht, *Untersuchungen*, 71, σημ. 18· F. W. Walbank, *Macedonia*, 3, σ. 302, σημ. 3. Ο A. Χανιώτης, *Historie und Historiker in den griechischen Inschriften. Epigraphische Beiträge zur griechischen Historiographie* [HABES 4], Stuttgart 1988, σ. 91, T 24, καὶ σ. 301, E 8, σ. 301, υποστήριξε ὅτι ο Ηράκλειτος*

Δεν αποκλείεται τα *ὑπομνήματα* αυτά να αποτελούσαν τμήμα ενός ιστορικού του έργου αναφερομένου στον Αντίγονο Γονατά. Μέσα στις προθέσεις του έργου θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ήταν και η ιδεολογική υποστήριξη του πολέμου του Αντιγόνου Γονατά στη Ν. Ελλάδα. Με το συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο ευνόητο είναι ότι ο συγγραφέας του δεν θα διαχώριζε την ιστορία του από την ελληνική και κατά συνέπεια τους Μακεδόνες από τους νότιους Έλληνες.

Η υπόθεση αυτή ενισχύεται αν λάβει κανείς υπόψη του ότι κατά τον Χρემωνίδειο πόλεμο (267-261) οι Αθηναίοι συμμαχούν με τους παλιούς τους εχθρούς, τους Σπαρτιάτες, υπενθυμίζοντας έτσι τη συνεργασία τους κατά τη διάρκεια των Περσικών Πολέμων. Στο αιτιολογικό του γνωστού αττικού ψηφίσματος αναφέρεται ότι οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοί τους θα πρέπει ν' αγωνιστούν εναντίον όσων επιχειρούν να καταλύσουν τους νόμους και τὰς πατρίους ἐκάστοις πολιτείας (στ. 15)⁸. Αντίπαλος είναι ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αντίγονος Γονατάς και οι φιλομακεδόνες τύραννοι. Ως γνωστόν, ο βασιλιάς της Μακεδονίας κατόρθωσε να κυριαρχήσει στην Ελλάδα, έστω με κάποια δυσκολία. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι υποστήριξε ή ευνόησε την εγκαθίδρυση πολλών φιλομακεδονικών τυραννικών καθεστώτων σε πόλεις της Ν. Ελλάδας (κυρίως στην Πελοπόννησο), θεωρώντας τα ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση της μακεδονικής κυριαρχίας εκεί. Με την πολιτική αυτή προκάλεσε την αντιπάθεια και τη δυσαρέσκεια των πολιτών αυτών των ελληνικών πόλεων, οι οποίοι δεν ανέχονταν την επιβολή ενός τυραννικού καθεστώτος⁹. Ωστόσο, δεν ήταν όλοι οι τύραννοι τοποθετημένοι στην εξουσία από τον Αντίγονο Γονατά¹⁰. Είναι, όμως,

τιμήθηκε από το δήμο των Αθηναίων για την ανάθεση στο ιερό της Αθηνάς επιγραφών, οι οποίες έκαναν αναφορά στη νίκη του Αντιγόνου. Και συμπληρώνει (σ. 301): «Offensichtlich war der Dedikant auch der Verfasser des Werkes». Ο G. Nachtergaele, *Les Galates en Grèce*, σσ. 180-1, σμ. 236, φαίνεται να θεωρεί εξίσου πιθανές και τις δύο συμπληρώσεις (βλ. και SEG 27, 2).

8. Το κείμενο του ψηφίσματος έχει ως εξής (H. H. Schmitt, *Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 338-200 v. Chr. Die Staatsverträge des Altertums*, 3, München 1969, σ. 129, αρ. 476, στ. 7 κ.ε.): *ἐπειδὴ ἰ πρότερον μὲν Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι οἱ ἑκατέρων φιλίαν καὶ συμμαχίαν κοινὴν ποιησάμενοι: πρὸς ἑαυτοὺς πολλοὺς καὶ καλοὺς ἀγῶνας ἠγωνίσαντο μετ' ἀλλήλων πρὸς τοὺς καταδουλοῦσθαι τὰς πόλεις ἐπιχειροῦντας, ἐξ ὧν ἑαυτοῖς τε δόξαν ἐκτήσαντο καὶ τοῖς ἄλλ[ο]ις ἰ Ἑλλήσιν παρεσκευάσαν τὴν ἐλευθερίαν· καὶ νῦν δὲ κ[α]ιρῶν ἰ καθεληφῶτων ὁμοίων τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν διὰ το[ύ]ς κ[α]ταλύειν ἐπιχειροῦντας τοὺς τε νόμους καὶ τὰς πατρίους ἐκάστοις πολιτείας κλπ.*

9. Αναφορά στα τυραννικά καθεστώτα και τις πόλεις που κατείχε ο Γονατάς κάνουν ο H. Berve, *Die Tyrannis bei den Griechen*, 1, München 1967, σσ. 389-411, ο F. W. Walbank (σε συνεργασία με τον N. G. L. Hammond), *A History of Macedonia*, 3, Oxford 1988, σσ. 269-276, και ο N. G. L. Hammond, *The Macedonian State*, Oxford 1989, σ. 308. Οι επιγραφές από την Επίδαυρο (IG IV² 2, 10 και 305) και από την Τροιζήνα (IG IV 769) στις οποίες αναγράφονται αξιωματικοί των μακεδονικών φρουρών έρχονται να επιβεβαιώσουν την πληροφορία του Πολυβίου (2.41.10 κ.ε.), ο οποίος αναφέρει ότι από τις πόλεις της Πελοποννήσου συνέπεσε τὰς μὲν ἐμφρούρους αὐτῶν γενέσθαι διὰ τε Δημητρίου καὶ Κασσάνδρου καὶ μετὰ ταῦτα δι' Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, τὰς δὲ καὶ τυραννεῖσθαι. πλείστους γὰρ δὴ μονάρχας οὗτος ἐμφυτεῦσαι δοκεῖ τοῖς Ἑλλήσιν.

10. Όπως σημειώνει ο F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*, 1, Oxford

φυσιολογικό ο τύραννος να στρέφεται για βοήθεια προς τη Μακεδονία, κάτι που, φυσικά, θα αποδεχόταν ο Μακεδόνας βασιλιάς. Η αποσπασματικότητα και η ανεπάρκεια του υλικού δεν επιτρέπουν τη στήριξη της άποψης ότι ο Αντίγονος, εναποθέτοντας τη δύναμή του (στην περιοχή της Πελοποννήσου) στους φιλομακεδόνες τυράννους, προκάλεσε την αντιπάθεια των Ελλήνων¹¹. Πρέπει εδώ να τονισθεί η επισήμανση του H. Heinen ότι, παρά τον παραλληλισμό με τους Πέρσες, ο Χρεμωνίδης διστάζει να αποκαλέσει τον Αντίγονο Γονατά *βάρβαρο*. Οι Αθηναίοι, βέβαια, γνώριζαν καλά ότι ο βασιλιάς της Μακεδονίας (που ήταν ένας από τους πιο μορφωμένους μονάρχες της ελληνιστικής εποχής) είχε μαθητεύσει στην Αθήνα κοντά στον Ζήνωνα, τον ιδρυτή της Στοάς¹². Επιπλέον, ο Αντίγονος Γονατάς είχε φροντίσει να δημιουργήσει ένα κατάλληλο πολιτιστικό κλίμα στη μακεδονική αυλή, συνεχίζοντας την παράδοση των Μακεδόνων βασιλέων από την εποχή του Αλεξάνδρου Α΄. Διανοοούμενοι όπως οι ποιητές Άρατος από τους Σόλους¹³ και Αλέξανδρος ο Αιτωλός¹⁴, ο κυνικός Βίωνας ο Βορυσθενίτης¹⁵ και οι Στωϊκοί (μαθητές του Ζήνωνα) Περσαίος από το Κίτιο και Φιλωνίδης από τη Θήβα, καθώς και ο ιστορικός Ιερώνυμος από την Καρδία¹⁶ είχαν κατά καιρούς φιλοξενηθεί στη μακεδονική αυλή.

Η συμμετοχή Μακεδόνων στους πανελληνίου χαρακτήρος αγώνες των Σωτηρίων στους Δελφούς εντάσσεται στο πλαίσιο της πολιτικής του Αντιγόνου Γονατά και επιβεβαιώνει την απόπειρα σύσφιξης σχέσεων Μακεδονίας-Ν. Ελλάδας. Τα Σωτήρια διεξάγονταν από το 272 π.Χ. κ.ε. σε ανάμνηση της νίκης εναντίον των Γαλατών (στα 278 π.Χ.) και γιορτάζονταν κάθε χρόνο στα τέλη του θέρους με μουσικούς αγώνες. Το γεγονός προσείλκυε επισκέπτες κυρίως από τις πλησιέστερες περιοχές, χωρίς όμως να αποκλείονται και άλλοι¹⁷. Σε καταλόγους συμμετεχόντων στα Σωτήρια των ετών 265-254/3 π.Χ., αναγράφονται, μεταξύ των άλλων Ελλήνων από διάφορες πόλεις (όπως, π.χ., την Αθήνα, το Άργος, την Ερμιόνη κ.ά.) που έλαβαν μέρος, και οι Έργινος Σιμούλου¹⁸, Οικιάδης Νι-

1957, σσ. 232-233.

11. F. W. Walbank, *A History of Macedonia*, 3, σ. 274.

12. H. Heinen, *Untersuchungen zur hellenistischen Geschichte des 3. Jahrhunderts v. Chr.* [Historia Einzelschriften 20], Wiesbaden 1972, σ. 124, σημ. 119.

13. G. Knaack, *RE* 2.1 (1895), s.v. «Aratos», 392, αρ. 6.

14. G. Knaack, *RE* 1.2 (1894), s.v. «Alexandros», 1447-1448, αρ. 84.

15. W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, σ. 233 κ.ε.

16. F. Jacoby, *RE* 8.2 (1913), s.v. «Hieronymos», 1541-1542, αρ. 10.

17. C. Marek, *Die Proxenie*, Frankfurt-Bern 1984, σ. 205. Ο U. Kahrstedt, «Zu den delphischen Soterienurkunden», *Hermes* 72 (1937) 376, επισημαίνει πως οι διάφοροι χοροί που έπαιρναν μέρος στους αγώνες αποτελούνταν από άτομα τα οποία κατάγονταν από διαφορετικές περιοχές του ελληνικού κόσμου και μιλούσαν διαφορετικές διαλέκτους. Συμπεραίνει λοιπόν ότι θα έπρεπε να γίνονταν πολύ πριν από τους αγώνες δοκιμές, οι οποίες είχαν στόχο την εξάλειψη αυτών των γλωσσικών διαφορών μεταξύ των μελών του ίδιου χορού.

18. *FD* III 1, 477 (= *SEG* 1, 187 A), 13: Έργινος Σιμούλου Κασσανδρείς. Πρβ. και *FD* III 1,

κάνδρου¹⁹, Μοιραγένης Ἀναξίλου²⁰, ὅλοι τους κωμωδοὶ ἀπὸ τὴν Κασσάνδρεια, ἓνας Πελλαῖος²¹ (τὸ ὄνομα τοῦ οὐοίου δεν σώζεται) καὶ ὁ Δωρόθεος (;) Καλλιστράτου ἀπὸ τοὺς Φιλίππους²². Ἡ παρουσία Μακεδόνων σε μιὰ συμβολικὴ γιὰ τὸν Ἑλληνισμό γιορτὴ υποδηλώνει αφενὸς τὴν αναγνώριση ἐκ μέρους τῶν Ν. Ἑλλήνων τῆς προσφοράς τῶν Μακεδόνων στὴν ἀπόκρουση τῶν βαρβάρων καὶ αφετέρου τὴν πολιτικὴ βούληση τοῦ Αντίγονου Γονατὰ νὰ συσφίξει τὶς σχέσεις τοῦ με τοὺς Ν. Ἑλλήνες. Ἡ ἀπόπειρα αὐτὴ υποδηλώνεται, ἄλλωστε, καὶ ἀπὸ τὴ συνύπαρξη ἐπιφανῶν Μακεδόνων προξένων με ἄλλους τοῦ τότε γνωστοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου στὴν πρωτεύουσα τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας σε ἀποσπασματικὸ φῆψιμα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.²³. Ορισμένοι ἀπ' αὐτοὺς κατάγονταν ἀπὸ τὴν Πέλλα καὶ ἴσως συνδέονταν με τὸν Αντίγονο Γονατὰ. Γιὰ παράδειγμα, ἀναγράφονται ὁ γνωστὸς ποιητὴς Ποσειδίππος ἀπὸ τὴν Πέλλα (στ. 24), καθὼς καὶ οἱ Φίλιππος (στ. 19), Νίκαρχος (στ. 26), Ἀλκιμένης (στ. 69), Ἀμύντας (στ. 70), καὶ Ἀγακλῆς (στ. 71).

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀς ἐπανέλθουμε στα προαναφερθέντα ψήφισματα τῶν τεσσάρων μακεδονικῶν πόλεων ποὺ ἔχουν, ὅπως ἀναφέρθηκε, διασωθεῖ στὴν Κω. Πρέπει νὰ δεχθούμε ὅτι στὴ μορφή ποὺ ἔχουν γραφεῖ ἀποδίδουν ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενο τοῦ πρωτοτύπου, τουλάχιστον στα βασικά τοῦ σημείου.

Τὰ σημεῖα τὰ οὐοία ἀφοροῦν τὴν παρούσα ἐρευνα καὶ παρουσιάζουν αὐτὰ καθαυτὰ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον εἶναι ἐκεῖνα ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στις φιλικὲς διαθέσεις τῆς Κω πρὸς τὴ μακεδονικὴ πόλη, τὸν βασιλέα Αντίγονο καὶ τοὺς Μακεδόνες. Στὸ ψήφισμα τῆς Κασσάνδρειας, π.χ., τονίζεται ἡ εὐνοια ἣν ἔχουσα διατελεῖ (ἡ Κω) πρὸς τὴν τὸν βασιλέα Ἀντίγονο καὶ τὴν Κασσάνδρην πόλιν καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς Μακεδόνας πάντας (στ. 5-7), πράγμα ποὺ ἐπαναλαμβάνεται στὸν στίχο 13 (τὴν ὑπάρχουσαν αὐτῇ εὐνοίαν διαφυλάσσει πρὸς τὴν τὸν βασιλέα Ἀντίγονο καὶ τὴν ἡμετέραν πόλιν καὶ Μακεδόνας πάντας). Στὸ ψήφισμα τῶν Ἀμφιπολιτῶν λέγεται ὅτι οἱ Κῶοι πρέσβεις τὴν τὴν οἰκειότητα ἀνευώσαντο τὴν ὑπάρχουσαν Κῶοις πρὸς Μακεδόνας καὶ τὴν εὐνοίαν ἐνεφάνιζον, ἣν ἔχουσα διατελεῖ ἡ πόλις πρὸς τὴν τὸν βασιλέα Ἀντίγονο καὶ πρὸς Μακεδόνας (στ. 23-25). Μιὰ σύντομη ἐπανάληψή τῆς βρίσκουμε στὸν στίχο 30: ἐπὶ τῇ εὐνοίᾳ τῇ πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντίγονο καὶ πρὸς Μακεδόνας. Στὸ ψήφισμα τῆς Πέλλας

563, 3: Ἐργίνος Σιμύλου (?) Κα]σσανδρεύς Syll.³ 424 III, 48: Ἐργίνος Σιμύλου Κασσανδρεύς.

19. Syll.³ 424 I, 32-33: Ο[ι]κιάδ[η]ς Νικάνδρου Κασσανδ[ρε]ύς.

20. Syll.³ 424 IV, 55: Μοιραγένης Ἀναξίλου Κασσανδρεύς.

21. FD III 1, 477 (=SEG 1, 187 A), 22:]...αιος Λευκάρου Πελλαῖος.

22. SEG 18, 235. Ὁ στίχος 26 τῆς ἐπιγραφῆς στὸν οὐοὶο ἀναγράφεται ὁ [Κα(?)]λιστράτου Φιλ[ιππεύς] δεν σώζεται. Τὴν ἀποκατάσταση τοῦ οὐομάτος τοῦ Δωροθέου προτείνει ὁ G. Nachtergaeel, *Les Galates en Grèce*, σ. 411, 26. Βλ. καὶ Syll.³ 424 III, 28: [Δωρόθεος Κ]αλλιστράτου Φιλιππεύς (Nachtergaeel, ὁ.π., σ. 420, στ. 28).

23. IG IX 1², 17.

αναφέρεται πάλι η οίκειότης των Κώων προς τους Μακεδόνες την οποία ανανέωσαν οι Κώοι πρέσβεις, και η εύνοια ἣν ἔχουσα τυγχάνει ἡ πόλις ἡ Κῶων πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντίγονον καὶ πρὸς Πελλαίους καὶ τὴν λοιπὴν χώραν τὴν Μακεδόνων (στ. 5-6), κάτι που επαναλαμβάνεται στον στίχο 12: ἐπὶ τῇ εὐνοίᾳ τῇ πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντίγονον καὶ πρὸς Μακεδόνας.

Και στα τρία αυτά ψηφίσματα οπωσδήποτε εκφράζεται η αφοσίωση στον βασιλιά Αντίγονο, παράλληλα όμως και η συλλογική (φυλετική) συνείδηση των Μακεδόνων. Η τελευταία βρίσκει μια ιδιαίτερη έκφραση στις φράσεις τὸς λοιποὺς Μακεδόνας πάντας (στο ψήφισμα της Κασσάνδρειας) και τὴν λοιπὴν χώραν τὴν Μακεδόνων (στο ψήφισμα της Πέλλας). Μια εντυπωσιακή, μπορούμε να πούμε, απόκλιση παρουσιάζει το ψήφισμα των Φιλίππων, όπου στην πρόταση η οποία εκφράζει την εύνοια της Κω προς τον βασιλέα Αντίγονο, την πόλη και τους Μακεδόνες γίνεται λόγος και για άλλους Έλληνες: στους στίχους 40 κ.ε. λέγεται ὅτι ἐπελθόντες (οι πρέσβεις) ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν (!) τὴν οίκειότητα τὴν ὑπάρχουσαν τῇ πόλει τῇ Κῶων πρὸ τῆμ πόλιν τὴν Φιλίππων καὶ πρὸς τὸμ βασιλέα Ἀντίγονον καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας καὶ Μακεδόνας ἐνεφάν[ι]σαν καὶ ἀνενεώσαντο, στους στίχους δε 46 κ.ε. ἐπὶ τῇ εὐνοίᾳ τῇ πρὸς τὸμ βασιλέα Ἀντίγονον καὶ τῆμ πόλιν τὴν Φιλίππων καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας καὶ Μακεδόνας. Μια πρόχειρη ανάγνωση των στίχων αυτών θα μπορούσε να οδηγήσει (και οδήγησε) στο συμπέρασμα ὅτι γίνεται διάκριση Μακεδόνων και Ελλήνων²⁴. Ανεξάρτητα από το πρόβλημα της σχέσεως της πόλεως των Φιλίππων προς το μακεδονικό κράτος (στην έρευνα υποστηρίζεται η άποψη ὅτι ἐπρόκειτο για μια αυτόνομη πόλη²⁵) και οι δύο προτάσεις που παρατέθηκαν δηλώνουν σαφώς την αφοσίωση στον βασιλιά Αντίγονο, πράγμα που δείχνει ὅτι η πόλις των Φιλίππων συνδεόταν με τον μακεδονικό θρόνο τόσο ὅσο και οι άλλες. Το να διαφοροποιούνται οι Φιλίππεις από το μακεδονικό κράτος, εννοώντας τους εαυτούς τους ως Έλληνες στη δεύτερη φράση, σε διάκριση προς τους Μακεδόνες, ὅπως φαίνεται να δέχονται μερικοί ερευνητές, μου φαίνεται ἀπίθανο.

24. Ὅπως υπονοεῖ ο H. Bengtson, ὁ.π., *Historia* 3, 463: «Mit dem Griechentum fühlte sich diese Stadt [sc. Φίλιπποι], wie die Nennung der Hellenen in ihren Dekret zeigt, immer noch aufs engste verbunden». Προκαλεῖ ἐντύπωση ὅτι η επίμαχη φράση της επιγραφῆς των Φιλίππων δεν σχολιάζεται από τους υπόλοιπους ερευνητές που ἔχουν ασχοληθεῖ με τα ψηφίσματα (βλ. σημ. 25), οι οποίοι επικεντρώνουν την προσοχή τους στο συνταγματικό καθεστῶς των πόλεων και τον βαθμό αυτονομίας τους ἀπὸ τον Μακεδόνα βασιλιά.

25. H. Bengtson, ὁ.π., 463· M. Χατζόπουλος, «Le statut de Cassandree à l'époque hellénistique», *Ἀρχαία Μακεδονία* 5.1, σ. 582· id., «Décret pour un bienfaiteur de la cité de Philippes», *BCH* 117 (1993) 323. Ο M. Χατζόπουλος, *BCH* 117, 322, σημειώνει ὅτι η απουσία του εθνικού Μακεδῶν σε επιγραφές ὅπου αναφέρονται πολῖτες των Φιλίππων, σε συνδυασμό με τη μὴ χρήση του μακεδονικού ημερολογίου, εἶναι γεγονότα ενδεικτικά για την αυτονομία της πόλης. Η F. Papazoglou, απορρίπτει κατηγορηματικά την άποψη ὅτι η πόλη των Φιλίππων, ὅπως και εκείνη της Κασσάνδρειας, είχαν ένα διαφορετικό καθεστῶς ἀπὸ εκείνο των άλλων μακεδονικών πόλεων (*Ἀρχαία Μακεδονία*, 3, σσ. 202-205) και δέχεται ὅτι οι Φίλιπποι ανήκαν στη Μακεδονία (πράγμα βέβαιο).

Θα ήταν η πιο ακατάλληλη περίπτωση για τους Φιλιπείς να δείξουν τη διαφοροποίησή τους από το μακεδονικό κράτος στις διπλωματικές τους σχέσεις με μια μακρινή ελληνική πόλη. Κάτι τέτοιο, άλλωστε, δεν θα ήταν αρεστό στη γενική πολιτική του Αντιγόνου Γονατά. Αλλά και από γλωσσική άποψη, μια τέτοια ερμηνεία είναι, νομίζω, απίθανη. (Αν οι Φιλιπείς ήθελαν να κάνουν διάκριση Μακεδόνων και Ελλήνων, θα έπρεπε η φράση να έχει ως εξής: *καὶ πρὸς τὴν πόλιν τὴν Φιλίππων καὶ πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντίγονον καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους Μακεδόνας καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας*). Όπως έχει, η φράση μπορεί και πρέπει να ερμηνευθεί (κατά τη γνώμη μου σωστά) εάν στο *καὶ* δοθεί επιτακτική σημασία (δηλ. *και ιδιαίτερα, προπάντων*). Τα παράλληλα που υπάρχουν είναι αρκετά ενδεικτικά²⁶.

Τα ψηφίσματα των μακεδονικών πόλεων, συμπεριλαμβανομένου και εκείνου των Φιλίππων, εντάσσονται στο ίδιο πλαίσιο της συμμετοχής των Μακεδόνων σε πανελλήνιου χαρακτήρα θρησκευτικές εκδηλώσεις την οποία δείχνουν τα παραδείγματα νικητών σε πανελλήνιους αγώνες που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Και αυτή η συμμετοχή, όπως σημειώθηκε, αποτελούσε ένα στοιχείο της πολιτικής του Αντιγόνου Γονατά στη Ν. Ελλάδα²⁷.

Η αναφορά, ωστόσο, στους Έλληνες στη φράση του ψηφίσματος των Φιλίππων χρειάζεται κάποιον ιδιαίτερο σχολιασμό, εφόσον αποτελεί σαφή απόκλιση από τη φρασεολογία των ψηφισμάτων από τις τρεις άλλες μακεδονικές πόλεις, όπου γίνεται λόγος μόνο για την πόλη, τον βασιλιά Αντίγονο και τους Μακεδόνες. Διερωτάται, δηλαδή, κανείς γιατί να προστεθεί έτσι η λέξη στο ψήφισμα των Φιλίππων. Οφείλεται η προσθήκη σε πρωτοβουλία των Κώων θεωρών ή σε επιθυμία των Φιλιππέων (η οποία ενδεχομένως θα απηχούσε την επιθυμία του Αντιγόνου Γονατά), και πώς εξηγείται η κάθε μια από αυτές τις εκδοχές; Όπως είναι ευνόητο, δεν μπορεί να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό, αφού άλλωστε και το ιστορικό πλαίσιο των ψηφισμάτων μάς είναι ελάχιστα γνωστό. Το πιθανώς πλησιέστερο προς τον χρόνο των ψηφισμάτων ιστορικό γεγονός, η ναυμαχία της Άνδρου, δεν μπορεί, ως γνωστόν, να χρονολογηθεί με ακρίβεια²⁸. Πάντως,

26. Η χρήση του *και* ως επιτακτικού στις γραμματειακές πηγές ενισχύει την άποψη ότι σε καμία περίπτωση δεν υποδηλώνεται κάποια εθνικού χαρακτήρα διάκριση στο ψήφισμα των Φιλίππων. Ενδεικτικό παράλληλο όπου το *καὶ* συνδέει το μέρος με το όλο ή το ειδικό με το γενικό: Αριστ. *Νεφέλαι* 413, *ἐν Ἀθηναίοις καὶ τοῖς Ἕλλησι· Πλοῦτος* 1, *ὦ Ζεῦ καὶ θεοί· Αἰσχ. Πέρσαι* 749-50, *θεῶν τε πάντων καὶ Ποσειδῶνος*.

27. Αξίζει εδώ να τονισθεί ότι, όπως διαφαίνεται μέσα από τα κείμενα των επιγραφών, οι πόλεις της Μακεδονίας στις οποίες στάλθηκαν οι θεωροί της εορτής του Ασκληπιού διαθέτουν και το ξένιον (= ένα καθορισμένο από την πόλη ποσό) για τους πρέσβεις, ανάλογο μ' εκείνο που είχαν χορηγήσει και *τοῖς ἐπαγγέλουσι τὰ Πύθια*, δηλ. τους θεωρούς των Δελφών. Βλ. R. Herzog - G. Klaffenbach, *ό.π.*, σφ. 6, σφ. 32 και 50. Την επισήμανση κάνει ο C. Marek, *Proxenie*, 167.

28. K. Bourazelis, *Das hellenistische Makedonien und die Ägäis. Forschungen zur Politik des Kassandros und der drei ersten Antigoniden im Ägäischen Meer und in Westkleinasien* [Münch. Beitr. Papyr. 73], München 1982, σφ. 144-145.

εάν μπορεί να χρονολογηθεί στο διάστημα 250-245, πράγμα που θα σήμαινε ότι η αποστολή των πρέσβων στη Μακεδονία βρίσκεται χρονικά πολύ κοντά στη νίκη του Αντιγόνου Γονατά στη ναυμαχία αυτή, τότε η παρουσία των Κώων θεωρών στη Μακεδονία, τα ψηφίσματα των μακεδονικών πόλεων και ιδιαίτερα οι φράσεις που παρατέθηκαν πρέπει να αποδοθούν στην εύλογη πρόθεση των Κώων να έχουν την εύνοια του βασιλιά της Μακεδονίας, στην επιρροή του οποίου βρισκόταν το Αιγαίο. Η φράση του ψηφίσματος των Φιλίππων δηλώνει με μεγαλύτερη έμφαση αυτό που αναφέρεται στα άλλα, ότι δηλαδή η πόλη της Κω έχει κάθε λόγο να δηλώσει ότι θέλει να διατηρεί φιλικές σχέσεις προς όλους τους Έλληνες και ιδιαίτερα προς τους Μακεδόνες. Εάν η σύνδεση με τη ναυμαχία της Άνδρου είναι πειστική, τότε πρέπει και γι' αυτόν τον λόγο, κατά τη γνώμη μου, να αποκλειστεί η διάκριση μεταξύ Μακεδόνων και Ελλήνων στο ψήφισμα των Φιλίππων. Δεν θα ήταν καθόλου ευγενικό, ή ακριβέστερα θα ήταν ελάχιστα ευφυές, να αναφέρουν οι Κώοι πρέσβεις στην εκκλησία του δήμου των Φιλίππων (ύστερα από την αναφορά της πόλης και του Αντιγόνου Γονατά) ότι «ανανεώνουν την οικειότητα» πρώτα προς τους Έλληνες και μετά προς τους Μακεδόνες.